

نوع دوم فعل مرکب: انضمامی

– انضمام مفعول صریح

- مفعول صریح نشانه‌های دستوری وابسته به خود یعنی حرف نشانه «را»، حرف تعریف نکره سی، نشانه جمع، ضمیر ملکی متصل و ضمیر اشاره را از دست می‌دهد و به فعل منضم می‌شود.
- اسم منضم فاقد حالت دستوری است.
- فعل مرکب الزاماً لازم است.
- از نظر معنایی یک کل و واحد معنایی است.

انضمام

مفعول صریح

شواهد وجود انضمام در زبان فارسی افزون بر عدم تظاهر نشانه‌های دستوری متصل به مفعول صریح

امکان یا عدم امکان حذف فعل (gapping) در جملات هم‌پایه

الف) من هم غذا را پختم و هم سبزی را.

ب) * من هم [غذا پختم] و هم سبزی را.

مثال (ب) غیردستوری است زیرا انضمام یک سازه و یک کل معنایی جدید ایجاد می‌کند که نمی‌تواند مبنا و محرک حذف فعل ساده مستقل در دومین بند هم‌پایه شود.

انضمام

مفعول صریح

ارجاع ضمیری pronominal reference

الف) من دیشب غذا را خوردم و کمی از آن را هم به گربه دادم.
ب)* من دیشب [غذا خوردم] و کمی از آن را هم به گربه دادم.

مثال (ب) غیردستوری است زیرا ارجاع ضمیر اشاره به مفعول صریح هنگامی که به فعل منضم است امکان پذیر نیست. پس از انضمام سازه اسمی فعل مرکب غیرارجاعی است.

انضمام

مفعول صریح

حذف اسم nominal ellipsis

- الف) علی ماهی را گرفت و توی حوض گذاشت.
- ب) *علی [ماهی گرفت] و توی حوض گذاشت.

مفعول صریح منضم در اولین بند هم‌پایه دیگر عنصر مستقل یکسان با مفعول صریح دومین بند هم‌پایه نیست.

انضمام

مفعول صریح

تفاوت‌های معنایی بین ساخت منضم و غیرمنضم

- از لحاظ معنایی پس از انضمام اسم منضم و فعل مشترکاً و مجموعاً یک کل و واحد معنایی را تشکیل می‌دهد
- اسم منضم، اسم جنس (generic) است
- اسم منضم، غیرارجاعی است
- سیطره معنایی فعل را محدود می‌کند <<< بچه‌ها غذا خوردند در برابر آب خوردند
- در ساخت غیرمنضم مفعول ارجاعی است: مینا زهر را به حسن داد <<< انتقال زهر
مینا به حسن زهر داد <<< مسوم کردن
- صورت‌هایی که اسم دارای نشانه نکره است فعل مرکب به حساب نمی‌آید <<< به او درسی دادم <<< درسی حالت دستوری دارد اما در مقابل درس دادن مرکب است.

انضمام

مفعول صریح

تفاوت از بعد کلامی و کاربردشناختی در ساخت منضم و غیرمنضم

- در ساخت غیرمنضم مفعول خود فعّال و منفرد است <<< در حکم واحدی مستقل به کار می‌رود
- در ساخت منضم جزء غیرفعلی فعّال و منفرد است <<< به صورت اسم جنس متجلی می‌گردد

در فرهنگ لغت فعل مرکب انضمامی مدخل دانسته شده است

نکته: هر مفعول صریحی که به صورت اسم جنس و غیرارجاعی قابل تصور باشد می‌تواند منضم باشد.

انضمام

مفعول صریح

فرآیندی واژی که در آن برون داد انضمام درون داد آن فرآیند است

- واژه مرکب غذاخوری <<< سالن غذاخوری وابسته هسته در ساخت اضافه است و به این ترتیب فعل مرکب غذا خوردن خود برون داد انضمام است.
- در زبان فارسی (زبان‌های تحلیلی) مفعول منضم در کنار فعل واقع می‌شود اما در برخی زبان‌های دیگر این دو سازه در هم تنیده می‌شوند (زبان‌های هم‌بافته).

انضمام

گروه حرف اضافه

گروه‌های حرف اضافه‌ای که نقش قید مکان دارند می‌توانند منضم به فعل شوند به این شکل که حرف اضافه حذف می‌شود

الف) ما روی زمین نشستیم <<< ما زمین نشستیم

ب) بچه به زمین خورد <<< بچه زمین خورد

- مفهوم «پذیرایی» affected (یعنی پذیرای چیزی و حالتی شدن) که زیربنای تمام موارد رخداد خوردن (واقعی یا استعاری) است توجه‌گر هم‌آیی این فعل با جزء اسمی زمین است. به بیانی دیگر فاعل پذیرای نتیجه فعل می‌گردد.

انضمام

گروه حرف اضافه

- برجسته در رسالهٔ دکتری خود «افعال مرکب تجربه‌ای» را مطرح کرده که خانلری نام «افعال ناگذر» را بر آنها نهاده است:
خوش آمدن، بد آمدن و خواب آمدن

- این افعال در واقع مرکب نیستند زیرا جزء اسمی در آنها فاعل است و بر اساس قاعدهٔ اجباری مطابقهٔ فعل با فاعل در زبان فارسی این اسم‌ها فاعل به حساب می‌آیند.

- به جای این افعال ساده می‌توان افعال مرکب جایگزین کرد

سرم درد گرفت، نفسم بند آمد و حوصله‌ام سر رفت

یافته‌ها و پیامدها

- افعال مرکب انضمامی و ترکیبی هر دو در ارتباط با استدلال‌های واجی، نحوی و معنایی رفتار یکسانی داشتند <<< هر دو زیر یک عنوان واحد، یعنی مقوله فعل مرکب، قرار دارند.
- وجود افتراق بین دو فرآیند انضمام و ترکیب و نیز وجود فرآیندهای ساخت‌واژی با درجات زایایی مختلف نشان دهنده وجود لایه‌های مختلف در واژگان است.
- در فرهنگ لغات افعال حاصل از فرآیند انضمام و ترکیب از نوع توالی صفات و افعال کمکی به طبقه‌ای باز متعلق‌اند و لازم نیست به صورت مدخل‌های جداگانه و مستقل تلقی و فهرست شوند.
- اما افعال ترکیبی که ماحصل ترکیب اسم و فعل کمکی است، معمولاً از نظر معنایی شفاف نیستند بلکه جزء فعلی آن‌ها دستخوش بسط استعاره معنای اصلی خود شده است و به مجموعه‌ای بسته تعلق دارند بنابراین می‌بایست به صورت مدخل‌های جداگانه و مستقل فهرست گردند.